

A kisebbségi önismeret rendszeres alap kutatások nélkül fellegjárássá válhat

Beszélgetés Vadkerty Katalinnal

– Vadkerty Katalin történetírói munkássága a Tatarka-díj odaítélése után a kisebbségi kereteket meghaladó közéleti hatóerővé vált. Igaz, szlovák, illetve cseh részről csak az értelmiségi elit szűk köreiből váltott ki visszhangot, de ez is nyilvánvalóvá tette: a szlovákiai magyarság második világháború utáni hanyatttátásai ezután már nem homályosíthatók és ködösíthetők el különféle fogások alkalmazásával. A Kalligram Kiadó jóvoltából szlovákul is megjelent összegző feldolgozás tényei önmagukért beszélnek – a tágabb közvélemény számára is. Úgy tűnik viszont, hogy Vadkerty Katalin munkásságának hazai kisebbségi, illetve magyarországi fogadtatása csak magára e témára összpontosul, kissé kiragadva azt a szlovákiai magyarság önismerteti szemléletű történeti, illetve társadalomtudományi kutatásainak kibontakoztatására irányuló ütkereső erőfeszítések folyamatából. Mert talán már ennek is megvan a maga története.

– Így van. S ebben mindenképpen határvonalat jelent a rendszerváltás, amely teljesen új körülményeket teremtett, de nem jelent szinte a varázspálca ütéséhez hasonló, immár minden akadályt elhárító fordulatot. Az előzmények egyébként visszanyúlnak a rendszerváltást közvetlenül megelőző időszak ma már kissé homályba vesző, a pártállami hatalom lazulása ellenére sem teljesen kockázatmentes kezdeményezéseihez. Annak a csoportnak a feladatvállalására gondolok itt, mely a Madách Kiadó gondozásában *Új Minden Gyűjtemény* címmel társadalomtudományi tanulmánykötet-sorozatot jelentetett meg. Az 1990-ben napvilágot látott 10., természetesen jóval előtte összeállt kötetben annak az anknak az anyaga is szerepelt, amely a kisebbségi tudomány fogalmával, helyzetével, szerepével foglalkozott. S a kiadvány dokumentum rovatában megjelent a csehszlovákiai magyar tudományos élet intézményrendszerének kialakítását célzó, a szerkesztőbizottság által kidolgozott tervezet. Mind az ankét kérdéseinek megválaszolásában, mind pedig a terve-

zet kidolgozásában és megvitatásában jómagam is részt vettem. Ha jól emlékszem, a változások küszöbén sem tartoztam azokhoz, akik a jövőt illetően túlzottan optimista hangot ütöttek meg. Sőt arra hívtam fel a figyelmet, hogy a szabadabb gondolkodási lehetőségeket meglovagolják olyan erők is, amelyek az internacionalizmus burkolt nacionalizmusából kilépve még nyíltabb támadásokat intéznek nemzetiségünk szellemi gyarapodása ellen. S szellemi kapacitásunk reális megítélését, annak megfontolt összefogását szorgalmazva, a nehézségeket igyekeztem érzékeltetni.

– *A helyzet-, illetve jövőkép hamar helytállóan bizonyult.*

– Persze ma már számomra is megmosolyogtató, hogy az intézményes keretek megteremtésével összefüggő elképzelésekbe mennyire belevetült a pártállami tudománypolitikai, főként intézményi szemléletnek egyfajta lineárisan továbbélő hatása, illetve az új hatalmi viszonyoktól remélt megértés iránti illúziók táplálása. Például emlékszem, olykor már arról folyt a vita, hogy melyik kutatói részlegnek hány titkárnője legyen.

– *Pedig a néprajzgyűjtés és a nyelvjáráskutatás terén a Csemadok berkeiben elért eredmények eléggé sejtették, hogy csak a saját erőből építkező önszerveződés látható, megfogható, bizonyító erejű eredményei kényszeríthetnek ki hivatalos közegektől valamiféle támogatást.*

– S talán e felismerés valamiféle első jelének tekinthető, hogy mi, az egy kezünkön megszámolható történészek, Turczel Lajos tanár urat is bevonva, elkészítettünk egy tanulmánykötetet, melyet a Kalligram Kiadó jelentett meg 1993-ban *Fejezetek a csehszlovákiai magyarság történetéből* címmel. A kötet a tudományos igényű kutatás megalapozásának szándékával készült.

– *Ez volt az a bizonyos, értelmiségi berkekben „fekete könyvnek” nevezett kiadvány.*

– Ebben a jelzőben azon túl, hogy a könyv borítójára utalt, volt némi szelíd, jóindulatú irónia is, jelezve: hát itt tartunk, barátaim, ennyit tudunk önmagunkról, láthatjuk, mennyi rengeteg tennivaló áll előttünk.

– *Őn ebben a kötetben a Csehszlovák Köztársaság két háború közötti gazdaságtörténetét ismertető tanulmányba ágyazva adott áttekintést a szlovákiai magyarság korabeli gazdasági helyzetének alakulásáról.*

– Megvallom őszintén, kedvemre valónak éreztem a témát, hiszen a Szlovák Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetében 19. századi gazdaság-, illetve mezőgazdaság-történettel foglalkoztam. Beleláttam abba, hogy a jobbágyfelszabadítás során fennmaradó feudális nagybirtok milyen nehéz starthelyzetbe hozta a paraszti gazdálkodást, amelyet aztán a csehszlovák földreform fosztott meg Dél-Szlovákiában a felemelkedés számos, a magyar parasztságot megillető lehetőségétől.

De volt vállalkozói, igaz, vérszegény rétegekre támaszkodó, a kisebbségi túléléshez és az értelmiségi léthez is perspektívákat nyújtó magyar középosztály. S számomra ez mind szakmai tekintetben, mind a kisebbségi léttudathoz kapcsolódó érzelmi ösztönző erőt is jelentett.

– *De Ön ekkor már minden valószínűség szerint túl volt egy újabb kihívással járó válaszüton is, hisz ugyancsak 1993-ban a Kalligram Kiadóban már napvilágot látott a magyarság 1945 utáni helyzetével foglalkozó első kötete, melyben az ún. rezsllovakizációs intézkedéseket dolgozta fel.*

– Valóban. Időközben ugyanis hozzáférhetővé váltak a komplex kép kialakítását lehetővé tevő levéltári források. S ez bizonyos értelemben meghatározta az előbb már említett érzelmi kötődést, felerősítette bennem azt az indítást, hogy feltárjam: végül is, a szlovákiai magyarság felszámolására irányuló törekvések megghiúsulása ellenére is, az 1945 utáni magyarüldözés miként fosztotta meg közösségünket a középosztálytól, olyan rétegektől, amelyek regenerálódására már most, a rendszerváltás után sincs érdemleges lehetőség. Ugyanakkor mint a Történettudományi Intézet volt munkatársának bőven volt alkalmam megtapasztalni, hogy a jogfosztásról a többségi szakmai és értelmiségi közeggel szemben tényleges érvelési pozíciókra csak a legrészletesebb, legprecízebb tényfeltárással tehetünk szert. Gazdaságtörténészként hozzászórtam az adatközpontúsághoz, statisztikai vizsgálódáshoz, a számoszlopok elemzéséhez. Így döntöttem aztán emellett a témakör mellett.

– *Az Ön e tárgyú említett és későbbi köteteit a Kalligram Kiadó már a Fazekas József által szerkesztett Mercurius Könyvek sorozatban megjelenő kiadványként jegyezte.*

– Igen, időközben ugyanis egyértelművé vált, hogy csak az önszerveződés adta lehetőségeket kihasználó szívós kutatói aprómunkával érhetünk el olyan látható eredményeket, melyek ugyan egyéni, ha úgy tetszik spontán témaválasztásra támaszkodnak, de az alapkutatások hézagaiból is sikerül velük valamit kitölteni. Így alakult meg a Mercurius Kutatócsoport, mely csak a magyarországi pályázatokon nyerhető anyagi támogatással számolhatott, valamint a Kalligram Kiadó megjelenést biztosító segítőkézségével. A kutatócsoport ilyen feltételek közepette is a kisebbségi önismeret számos területét felölelő kiadványsorozat olyan szerzőgárdájának tudhatja magát, mely saját erőből a szlovákiai magyar társadalomtudományi kutatás, joggal mondhatom, legszínvonalasabb értékeit vonultatja fel. A rendkívül munkaigényes szociológiai kutatáson túlmenően Gyurgyík László, aki a Mercurius egyik motorja, egyszemélyes, mindenes „titkárságként” immár tizenegyedik éve látja el áldozatkészen a csoport működésével járó sokrétű feladatokat.

– *Azóta a szlovákiai magyar önszerveződések megszaporodtak. Nem érződik itt az önállóság, az autonómítás követelményeit szem előtt tartó erőteljesebb integráció szükségessége?*

– Azt hiszem, ebben a tekintetben pótolhatatlan szerepet tölt be a *Fórum Társadalomtudományi Szemle* című folyóirat, amely az idén lépett fennállásának V. évfo-

lyamába. A lap létrejötte a Fórum Intézet megalakításához kapcsolódik, de a szlovákiai magyar tudományos műhelyek periodikumaként indult, és a közlemények, tanulmányok java a Mercurius Kutatócsoport, valamint a Fórum Kisebbségkutató Intézet munkatársaitól származik. Az intézet különféle összeköttetések és kapcsolatok jóvoltából a Mercuriusnál kedvezőbb helyzetben van, öröndetes anyagi háttérrel is rendelkezik, tevékenységében rendkívül hasznosnak tartom a szűk keretekben folyó, a Mercurius eszmecseréihez hasonló, szakmai hozadékkal járó műhelyvitákat.

– Itt viszont felvetődhet az a kérdés is, vajon a jelenlegi helyzet nem nyújt-e már alapot bizonyos tudománypolitikai, ha úgy tetszik, a szlovákiai magyar kisebbségkutatással összefüggő stratégiai kérdések feszegetésére – a folyóirat hasábjain.

– Az hiszem, a helyzet erre megérett, de ehhez ismét csak azt tudnám hozzáfűzni, amire a rendszerváltás küszöbén is felhívtam a figyelmet: nézetek, elképzelések ütköztetése nem nélkülözheti a tényleges szakmai erőforrások számbavételét, és a reális helyzetfelmérésen, a valós kutatási eredményeken alapuló továbblépési lehetőségek keresését. Meglevő tehertételnek, ha úgy tetszik, veszélynek érzem a valóságtól elrugaszkodó úgymond spontaneitást, amely könnyen egyfajta fellegjárás-hoz is vezethet.

– Nos, úgy tűnik, helyben vagyunk: a spontaneitás! Ha alaposabban figyelembe vesszük a pályázati beadványokat, szembeötlők még egy-egy tájegységen belül is az átfedések, az ismétlődések, arról már nem is beszélve, hogy a kutatói végeredmény sokszor nélkülözi az alaposabb szakmai szembesülést. Vajon beszélhetünk-e már valamiféle értelemben szlovákiai magyar társadalomtudományi úgymond közélet-ről?

– Úgy vélem, a folyóirat megléte ennek már egyfajta kétségtelen bizonyítéka. Hisz ne feledjük: az első köztársaság idején a tudományos revü szerepét felvállaló *Magyar Figyelő* mindössze, ha jól tudom, hét számot élt meg. Persze, a helyzet mindenképpen megérett arra, hogy a lap hasábjain a tudományos vitaszellem is határozottabban tükröződjék, lecsapódjanak a belső műhelyvitákban kikristályosodott nézetek. S azt hiszem, hogy épp az ilyen belső eszmecserék alapozhatnák meg – ha erre sikerülne megfelelő pénzkeretet biztosítani – az olyan szélesebb körű konferenciák megrendezését, ahol nem régi ismeretek felmelengetésére, hanem új kutatási eredményekre épülve kaphatna hasznot hozó lendületet az együttgondolkodás és a továbbgondolás igyekezete. Meggyőződésem, hogy az átgondoltság, a koordináció nem jelent feltétlen szervezeti, valamint intézményes keretek ki- és átalakítására törekvő lépéseket, hanem sokkal inkább a koncepciók kiérlelődésére irányuló racionális erő- és feladatmegosztást.

– Ennek viszont alighanem velejárója a tudományos műhelymunka és a tágabb értelemben vett értelmiségi háttér, illetve bázis viszonyának alakulása. Manapság nem divatos emlegetni a Sarló mozgalmat a múltbeli egyoldalú beállítások miatt. Pedig a Sarló kezdeti, még demokratikus szellemi önállóságát őrző szakaszának út-

törőszámba menő elszánása volt a tudományos kisebbségi önismereti kutatómunka és a széles körű értelmiségi mozgalom összekapcsolása. Valamiféle hasonló, de érdekesképpen nem sarlós ösztönzésekből fakadó szándék köszönt vissza a Csemadok apparátusába került fiatal értelmiség 1968–1969-es elképzeléseiben. Ezek születésénél Ön is ott volt, az úgynevezett történelmi szakkbizottság egyik megalapítójaként, amiért aztán a „konszolidáló” Csemadok-vezetés különbizottsága elé citálták.

– Igen, jól emlékszem, hogy szociológiai szakcsoport megalakítása is elkezdődött, amelynek létrehozásához az akkor kibontakozó magyar szociológia olyan jeles személyiségei is segítséget nyújtottak, mint Kulcsár Kálmán és Szelényi Iván. Vidéki orvosok, közgazdászok jelentkeztek adatgyűjtő munka végzésére.

– Az úgynevezett konszolidáció megindulása a szó szoros értelmében eltiporta ezeket a kezdeményezéseket. De felvetődik a kérdés, vajon a nemzetiségi lét szempontjából egyik legfontosabb területen, a gazdasági pozíciók megszerzésében nem hiányzik-e tudományos alapkutatás és menedzseri helyismereti potenciál mozgósításának szerves összekapcsolása.

– A kérdés mögött talán több mint égető probléma rejlik. Kiderült, annak ellenére, hogy az elmúlt évtizedekben a közgazdasági egyetemen sem végzett sokkal kevesebb magyar hallgató, mint a bölcsészkaron, számuk pedig az elmúlt évtizedben jócskán megszorodott, valójában hiányzik a gazdaságközpontú területfejlesztési, a dél-szlovákiai sajátosságokat figyelembe vevő alapkutatás. Igaz, örvendetes, hogy parlamenti képviselőinknek már vannak menedzseri diplomával rendelkező tanácsadói, csak hogy az alapkutatási eredményeknek politikai érvanyaggá történő áttranszponálásában a hatásmechanizmus többlépcsős és meglehetősen sokrétű. Ennek részét képezi például Erdélyben az érdekvédelmi kisebbségi gazdasági kamara működése is.

– Amely nyilván fontos összekötő kapocs a vállalkozói érdekérvényesítés és a kisebbségi politikai pozícióerősítés között. Olyan terület ez, amely lehetőséget ad szaktudomány, politika és helyismeret közvetlen érdekeket szolgáló mozgósító erejű összefonódására. Kérdés: vajon Szlovákiában a gazdasági élet egyetemes mechanizmusa eleve kizárja-e a kisebbségi társadalmat erősítő gazdasági érdekegyesítő szerveződések létrejöttét, vagy ezt szűk egyéni és csoportérdekek nem is nagyon igénylik.

– Azt hiszem, erre a választ az immár egyre legitimebbé váló úgynevezett kortörténeti, interdiszciplináris, a politológiával érintkező kutatás adja majd meg, hisz ilyen szempontból már a rendszerváltás óta eltelt majd másfél évtized is történelem.

Egyébként a politika számára tudományos háttérrel biztosító, ugyanakkor a tudományos kutatás szuverenitásának megőrzésére törekvő figyelemre méltó kezdeményezést látok a Kalligram Alapítvány mellett megalakult jogi elemző csoport tevékenységében. Annál fogva is, hogy vizsgálódásaiknak van közvetlen közéleti vonulata.

ta és kihatása, s ezáltal a tudományos igényesség lehetővé tesz egyfajta társadalmi kontrollt is a kisebbségi politikával szemben, amely a vágyakat hajlamos testközelben levő valósággá kikiáltani.

– *A kisebbségi társadalomkutatás minden függetlenedési igyekezzete ellenére sem mentesülhet bizonyos politikai áramlatok vonzerejétől. A gondolatszabadság azonban olykor, főként az anyaországi közegekben gyökeret eresztő kisebbségi kutatóknál könnyen átcsaphat olyan csoportosulások és szekértáborok szemléletéhez idomuló magatartásba, amely végül lehetetlenné teszi a hazai szlovák, illetve cseh szakmai közeggel való kommunikálást.*

– Véleményem szerint viszont erre a párbeszédre szükség van. Mondom ezt annak ellenére, hogy bár a Történettudományi Intézetben számos sebet kaptam, de épp az ottani szakmai jelenlét járult hozzá ahhoz is, hogy immár nyugdíjasként határozottan, egyértelműen juttassam kifejezésre értékelési szempontjaimat az egykori kollégáimmal szemben. Egyébként azt hiszem, ma már a szlovák munkahelyeken dolgozó magyar kutatónak sem kell tudathasadásosan véka alá rejtenie véleményét, s ehhez a többségi kutató közeg is egyre jobban hozzá szokik.

– *Nyilván a szakmai alapon kialakult kapcsolatoknak, a tudományos teljesítmények kölcsönös elismerésének fontos szerepe lehet a hazai magyar egyetem megalakulásával szembeni fenntartások megalapozatlanságának nyilvánvalóvá válásában is. Ön 1953-tól több mint öt éven át a pozsonyi Pedagógiai Főiskola magyar tagozatának oktatója is volt. Akkori pedagógusi tapasztalataiból milyen mai üzenet szűrhető ki a leendő magyar felsőoktatási intézménnyel kapcsolatban.*

– Hajaj, itt már azóta korszakos változások zajlottak le, s a történésznek nem illik szabadon közlekedni korszakhatárok között. Más a mai műveltségi és tudásszint, más az életvitel, s hála Istennek, kisebbségünk is előbbre jutott léte kiteljesedésében. Ami viszont megőrződött emlékezetemben, az a korabeli, rendkívül egyes összetételű, mélyről jött hallgatóság szinte határtalan tudásszomja volt. A diákok magatartásának szinte minden rezdülésében ott érződött a közösségi felelősségérzet, az, hogy egy kisebbség szinte újbóli életre keltésének a részesei. A magyar egyetem létrejötté szintén valami, ha nem is hasonló messianisztikus elvárásokat, de bizonyos elkötelezettséget ébreszthet. Sok múlik azon, hogy a pedagógusok milyen tudás- és magatartásbeli többletet tudnak adni a hallgatónak, az ismeretszerzés mai, már-már mérhetetlenül kitérő lehetőségei közepette.

– *Nem érez némi nosztalgiát egy ilyen mai intézmény megalapozásában való részvétel iránt.*

– Köszönöm a jó szándékú kérdést, de ezt már a korom sem tenné lehetővé. Egyébként örülnék annak, ha a sors még lehetővé tenné számomra, hogy befejezzem azt, amivel még úgy érzem, tartozom közösségünknek. Lényegében már lezárta a két utolsó választott témámra vonatkozó kutatásokat. Az egyik a kollektív bűnösség alapján a népbíróságok elé idézett, a nemzetiségük okán börtönre, illetve

munkatáborba ítélt magyarok helyzetének, a bíróságok velük kapcsolatos viselkedésének a feldolgozása. A kötet első fejezete – az internáló-, illetve összpontosító táborok története – már elkészült. A közeljövőben megkezdem a fejezet szövegezését.

– *Nyilván ez is megdöbbentő olvasmány lesz.*

– Más vonatkozásban lesz viszont megdöbbentő a csehszlovák–magyar gazdasági kiegyezés titkosított záradéka XVI. fejezetének ismertetése és a vonatkozó levéltári anyagok alapján való részletezése. Ebből egy eddig homályban maradt kép tárul elénk a szlovákiai magyar vagyon kisajátításáról, amely ezúttal gazdasági, emberbaráti, illetve barátságai indoklással történt. Remélem, hogy az első kötetet már jövőre a kezébe veheti az olvasó, a következőt talán másfél év múlva.

– *Viszont olyan hírek járnak, hogy Ön feladja pozsonyi lakását, és hazaköltözik Érsekújvárra.*

– Igen, úgy érzem, hogy terveim befejezéséhez szükségem van a rokoni és baráti háttérre, amely eddig is erőt adott ahhoz, hogy egész magánéletemet alárendeljem a kutatómunkának. A rokoni kötelékek ereje kárpótolt ezért. Most már úgy érzem, a közvetlen együttlét még éltetőbb és biztonságosabb kiröppentő fészkébe kell visszatérnem. Persze Pozsonyba is rendszeresen feljárom majd a könyvtárakba, levéltárakba. A Mercurius Kutatócsoport támogatója, Frideczky János barátunk felkínálta, hogy a Mercurius Kutatócsoport irodája melletti vendégszobáját bármikor igénybe vehetem. Köszönettel fogadom ezt a segítséget, s élni is kívánok vele.

– *Befejezésül azok részéről, akikhez Ön a múltban és a rendszerváltást követően is a legőszintébb jóindulattal és segítő szándékkal viszonyult, kívánom – az Ön szavajárását idézve –, hogy Isten áldja tartalmas életében továbbra is.*

Az interjút Kiss József készítette

A CSEHSZLOVÁKIAI MAGYAR DOLGOZÓK
KULTURÁLIS SZÖVETSÉGÉNEK

Alapszabályai

C s e m a d o k